

МАКС ГОРКГАЙМЕР

Переднє слово до першого числа «Часопису соціальних досліджень» (переклад із німецької мови, анотація і примітки Віталія Брижніка)

Слово «соціальне дослідження» не вимагає креслити на мапі наук, що сьогодні видається вельми сумнівним, нові лінії кордонів. Наукові пошуки¹ в найрізноманітніших предметних галузях і рівнях абстракції, що мають тут значення, будуть об'єднані наміром, який зобов'язує їх просувати теорію сучасного суспільства як більш ціле. Цей об'єднаний принцип, за яким окремі наукові пошуки керовані найбезумовнішою емпіричною суворістю, з огляду, однак, на теоретичну центральну проблему, відрізняє соціальне дослідження, якому може служити цей часопис і як простий опис фактів, і як чужа емпіризму конструкція. Остання прагне виконати пізнання загальносуспільного руху, а звідси й передбачає, що під хаотичною поверхнею подій буде пізнана доступна поняттю структура дійових сил. У соціальному дослідженні історія чинна не як прояв простої довільності, а як опанована законами динаміка, а відтак [об'єктом] його пізнання є наука. Певна річ, це в особливий спосіб залежить від розвитку інших дисциплін. Задля досягнення своєї мети – осягнення процесів суспільного життя, відповідно до стану щоразу можливого прозирання, – соціальне дослідження мусить концентрувати увагу низки спеціальних наук на свою проблему та намагатися використовувати у своїх цілях.

Часопис пробує взяти участь у виконання цього завдання. Він залучає до кола своєї праці чинники, які є визначальними для співжиття людей у сучасності, чи то економічної, психічної, або соціальної природи. Спираючися тут на попередні результати окремих дисциплін, він відрізняється від філософського спостереження поміж іншого, тим, що пробує зробити плідним для своїх цілей також і думки, які, логічно розглянуті, ще можуть містити в собі невисвітлені проблеми; він принципово переконаний у незавершеності пізнання. Однак, розроблення так званих світоглядних і філософських питань аж ніяк не випадає з його царини, адже не належність до певної спеціальності, а важливість для теорії суспільства є визначальним в обранні його предметів.

Соціальне дослідження не збігається із соціологією як спеціальною наукою, позаяк перше, як і остання, хоча й спрямоване на проблему суспільства, але свої предмети дослідження знаходить також і в несоціологічних галузях. Однак те, що самі соціологи виконали або ініціювали в інтересах своєї науки в економічній, психологічній, історичній галузі, цілком відповідає зауваженому тут поняттю. Враховуючи спорідненість соціології і прагнень часопису, соціологічні проблеми у вужчому сенсі будуть також порушені у статтях. Проте вираження схвалення чи суперечності соціологічним теоріям сучасності мусить відступити – а надто в перших числах – на задній план конструктивних обговорень, навіть там, де наявна найбільша повага до досягнень інших.

¹ Тут і далі в тексті Переднього слова Горкгаймер використовує такі німецькі слова: *die Sozialforschung* (соціальне дослідження), *die Untersuchung* (дослідження; (мед.) огляд, обстеження; (юр.) слідство, розслідування), *die Studie* (начерк, ескіз; (наукове) дослідження). Для того, аби не надто часто використовувати одне українське слово – *дослідження*, було обране за краще перекласти тут *die Untersuchung* як *науковий пошук*, а *die Studie* як *наукове дослідження*.

MAX HORKHEIMER

VORWORT

Das Wort "Sozialforschung" beansprucht nicht, auf der Landkarte der Wissenschaften, die heute ohnehin sehr fragwürdig erscheint, neue Grenzlinien einzuzeichnen. Die Untersuchungen auf den verschiedensten Sachgebieten und Abstraktionsebenen, die es hier bedeutet, werden durch die Absicht zusammengehalten, daß sie die Theorie der gegenwärtigen Gesellschaft als ganzer fördern sollen. Dieses vereinigende Prinzip, nach dem die Einzeluntersuchungen bei unbedingter empirischer Strenge doch im Hinblick auf ein theoretisches Zentralproblem zu führen sind, unterscheidet die Sozialforschung, der die Zeitschrift dienen möchte, ebenso von bloßer Tatsachenbeschreibung wie von empiriefremder Konstruktion. Es erstrebt Erkenntnis des gesamtgesellschaftlichen Verlaufs und setzt daher voraus, daß unter der chaotischen Oberfläche der Ereignisse eine dem Begriff zugängliche Struktur wirkender Mächte zu erkennen sei. Geschichte gilt in der Sozialforschung nicht als die Erscheinung bloßer Willkür, sondern als von Gesetzen beherrschte Dynamik, ihre Erkenntnis ist daher Wissenschaft. Diese hängt freilich in besonderer Weise von der Entwicklung anderer Disziplinen ab. Um ihr Ziel, die Vorgänge des Gesellschaftslebens nach dem Stand der jeweils möglichen Einsicht zu begreifen, erreichen zu können, muß die Sozialforschung eine Reihe von Fachwissenschaften auf ihr Problem zu konzentrieren und für ihre Zwecke auszuwerten trachten.

Die Zeitschrift versucht, an der Erfüllung dieser Aufgabe mitzuwirken. Sie zieht die Faktoren, die für das Zusammenleben der Menschen in der Gegenwart bestimmend sind, seien sie ökonomischer, psychischer, sozialer Natur, in ihren Arbeitskreis. Indem sie dabei an die vorläufigen Ergebnisse der Einzeldisziplinen anknüpft, unterscheidet sie sich von der philosophischen Betrachtung unter anderem dadurch, daß sie auch Gedanken für ihre Zwecke fruchtbar zu machen sucht, die logisch gesehen noch unaufgehellte Probleme in sich enthalten mögen; sie ist prinzipiell von der Unabschließbarkeit der Erkenntnis überzeugt. Doch fällt die Behandlung sogenannter weltanschaulicher und philosophischer Fragen damit keineswegs aus ihrem Bereich, denn nicht die Zugehörigkeit zu einem bestimmten Fach, sondern die Wichtigkeit für die Theorie der Gesellschaft ist bei der Wahl ihrer Gegenstände bestimmend.

Mit der Soziologie als Fachwissenschaft fällt die Sozialforschung deshalb nicht zusammen, weil sie zwar wie diese auf das Problem der Gesellschaft abzielt, aber ihre Forschungsgegenstände auch auf nichtsoziologischen Gebieten findet. Doch entspricht das, was die Soziologen im Interesse ihrer Wissenschaft auf ökonomischem, psychologischem, historischem Gebiet selbst geleistet oder angeregt haben, durchaus dem hier gemeinten Begriff. Bei der Verwandtschaft zwischen der Soziologie und den Bestrebungen der Zeitschrift werden auch im engeren Sinn soziologische Probleme in den Aufsätzen angeschnitten. Die Äußerung der Zustimmung oder des Gegensatzes zu den soziologischen Theorien der Gegenwart muß jedoch – besonders in den ersten Heften – auch dort hinter den sachlichen Erörterungen zurücktreten, wo die größte Achtung vor der Leistung anderer besteht.

Серед часткових проблем соціального дослідження на першому плані перебуває питання зв'язку між окремими культурними галузями, їхньої залежності одна від одної, закономірності їхнього змінення. Одним із найважливіших завдань у вирішенні цього питання є формування соціальної психології, послужливої потребам історії. Її просування буде одним з особливих завдань часопису. До найзагальніших теоретичних трактатів із філософських, психологічних, економічних, соціологічних проблем, залучені окремі наукові пошуки, присвячені конкретним питанням сучасного суспільства й господарства. Ці наукові дослідження, відрізняючися від простих описів тим, що намагаються збагнути феномени в їхніх історичних зв'язках, часто матимуть гіпотетичний характер. Це, зокрема, чинне для попередніх результатів проведених в Інституті соціальних досліджень наукових пошуків, про які слід повідомляти в цьому часописі. Дещо колись-то виявиться хибним, але перспектива майбутньої корекції не зможе перешкодити спробі застосувати допоміжні засоби різних наук до вирішення проблеми сучасного суспільства та його суперечностей, а таким чином і збагнути процеси, важливі для функціонування та змінення життя суспільства, у спосіб, що відповідає досягнутому в сучасності пізнанню.

Якщо часопис переважно орієнтований на теорію історичного руху сучасної доби, він, однак, потребує як для розуміння сучасності, так і для перевірки й навчання, теоретичних допоміжних засобів історичних наукових пошуків, які можуть поширюватися на найрізноманітніші епохи; звичайно, вони мають підтримувати зв'язок з актуальною проблематикою. Так само й дослідження майбутнього напрямку історичного руху, тією мірою, якою вони перебувають у зв'язку з проблематикою сучасності, не можуть бути відсутніми. Як приклад: пізнання сучасного суспільства неможливе без університетського вивчення² тенденцій, які спонукають його до виконання планомірного регулювання господарства, і це вивчення буде змушене особливо перейматися поєднаними з тим проблемами, які сьогодні відіграють важливу роль в економічній, соціологічній та культурно-історичній літературі.

Соціальне дослідження відрізняється від усіх духовних занять, спрямованих на якомога більшу загальність і всебічне бачення, тим, що націлене на сучасну людську дійсність. Водночас воно не зможе уникнути всеохопних формувань понять і теоретичних передумов усіх видів, але, на відміну від широких течій сучасної метафізики, її категорії не роблять вийнятку для подальшого пояснення та виправданого протиріччя за допомогою емпіричного дослідження. Бодай скільки в науковій праці бракує охоплювальних поняттєвих узагальнень, їм, однак, ніде не потрібно остаточно випереджати цю працю та ставити себе на місце проблем, які слід вирішити.

² Німецьке слово *das Studium* (університетське навчання; (наукове) вивчення, дослідження; розучування (ролі)) було перекладено як *університетське вивчення*, адже «Часопис соціальних досліджень» був запланований функціонувати як друкований орган Інституту соціальних досліджень, який, у свою чергу, виконував свою дослідницьку працю при Франкфуртському університеті імені Й.В. Гете.

Unter den Teilproblemen der Sozialforschung steht die Frage des Zusammenhangs zwischen den einzelnen Kulturgebieten, ihrer Abhängigkeit voneinander, der Gesetzmäßigkeit ihrer Veränderung voran. Eine der wichtigsten Aufgaben zur Lösung dieser Frage ist die Ausbildung einer den Bedürfnissen der Geschichte entgegenkommenden Sozialpsychologie. Sie zu fördern, wird eine der besonderen Aufgaben der Zeitschrift sein. Zu den allgemeineren theoretischen Abhandlungen über philosophische, psychologische, ökonomische, soziologische Probleme treten Einzeluntersuchungen über konkrete Fragen der gegenwärtigen Gesellschaft und Wirtschaft. Soweit diese Studien sich von bloßen Beschreibungen dadurch unterscheiden, daß sie die behandelten Phänomene in ihren geschichtlichen Zusammenhängen zu begreifen suchen, werden sie häufig hypothetischen Charakter haben. Dies' gilt besonders für die vorläufigen Ergebnisse der im Institut für Sozialforschung geführten Untersuchungen, die in dieser Zeitschrift mitgeteilt werden sollen. Manches wird sich einmal als falsch erweisen, aber die Aussicht auf künftige Korrektur darf den Versuch nicht verhindern, die Hilfsmittel der verschiedenen Wissenschaften auf das Problem der gegenwärtigen Gesellschaft und ihrer Widersprüche anzuwenden und so die für das Funktionieren und die Veränderung des Gesellschaftslebens wichtigen Vorgänge in einer der gegenwärtig erreichten Erkenntnis entsprechenden Weise zu begreifen.

Wenn die Zeitschrift vornehmlich auf eine Theorie des historischen Verlaufs der gegenwärtigen Epoche eingestellt ist, bedarf sie doch, sowohl zum Verständnis der Gegenwart als auch zur Prüfung und Ausbildung der theoretischen Hilfsmittel, historischer Untersuchungen, die sich auf die verschiedensten Epochen erstrecken mögen; freilich haben sie den Zusammenhang mit der aktuellen Problematik zu wahren. Ebenso werden Forschungen über die zukünftige Richtung des geschichtlichen Verlaufs, soweit sie mit der Problematik der Gegenwart in Zusammenhang stehen, nicht fehlen dürfen. So ist z. B. eine Erkenntnis der gegenwärtigen Gesellschaft ohne das Studium der in ihr auf planmäßige Regelung der Wirtschaft hintreibenden Tendenzen unmöglich, und es werden die damit zusammenhängenden Probleme, die in der ökonomischen, soziologischen und kulturgeschichtlichen Literatur heute eine wichtige Rolle spielen, besonders gepflegt werden müssen.

Die Sozialforschung unterscheidet sich von allen auf möglichst große Allgemeinheit und übergreifende Schau gerichteten geistigen Unternehmungen dadurch, daß sie auf die gegenwärtige menschliche Wirklichkeit abzielt. Sie wird dabei zusammenfassender Begriffsbildungen und theoretischer Voraussetzungen aller Art nicht entraten können, aber im Gegensatz zu breiten Strömungen der gegenwärtigen Metaphysik schließen ihre Kategorien die weitere Aufhellung und berechtigten Widerspruch durch die empirische Forschung nicht aus. So wenig übergreifende begriffliche Zusammenfassungen bei der wissenschaftlichen Arbeit zu entbehren sind, dürfen sie diese doch nirgends abschließend vorwegnehmen und sich an die Stelle der zu lösenden Probleme setzen.

Зовов'язання перед науковими критеріями методично відокремлює соціальне дослідження також і від політики. Воно має стверджувати самостійність своєї претензії на пізнання від усіх світоглядних і політичних озирань. Це не означає, що соціальне дослідження хибно вважало будь-який науковий крок вільним від історичної зумовленості, також і те, що пізнання йому видавалося як саме собою достатнє й непослідовне. Але бодай яку потужну роль історія могла відігравати у всій теорії, результати дослідження, однак, мусять устояти перед теоретичними критеріями, якщо зобов'язані довести себе [свою чинність] у дійсності.

Інститут соціальних досліджень особливо зобов'язаний видавництву C. L. Hirschfeld. Надавши можливість часопису вийти у світ сьогодні, незважаючи на складні обставини, видавництво змогло, поруч із просуванням його нових цілей, влаштувати також і подальше виконання деяких завдань Грюнбергового Архіву³. Часопис може почуватися його продовженням більше, ніж в одному погляді.

Франкфурт-на-Майні, червень 1932 року.
Макс Горкгаймер,
штатний професор
Франкфуртського університету
і директор Інституту соціальних досліджень.

Die Verpflichtung auf wissenschaftliche Kriterien trennt die Sozialforschung methodisch auch von der Politik. Sie hat die Selbständigkeit ihres Erkenntnisanspruchs gegenüber allen weltanschaulichen und politischen Rücksichten zu behaupten. Dies bedeutet nicht, daß sie irgendeinen wissenschaftlichen Schritt frei von historischer Bedingtheit wähnte, noch daß ihr die Erkenntnis als sich selbst genügend und konsequenzlos erschiene. Aber wie sehr die Geschichte auch in alle Theorie hereinspielen mag, so werden doch die Ergebnisse der Forschung vor theoretischen Kriterien standhalten müssen, wenn sie sich in der Wirklichkeit bewähren sollen.

Das Institut für Sozialforschung schuldet dem Verlag C. L. Hirschfeld besonderen Dank. Indem er das Erscheinen der Zeitschrift trotz der schwierigen Verhältnisse heute ermöglicht, hat er neben der Förderung ihrer neuen Ziele auch dafür gesorgt, daß manche Aufgaben des Grünbergschen Archivs weiter erfüllt werden können. Die Zeitschrift darf sich in mehr als einer Hinsicht als seine Fortsetzung fühlen.

Frankfurt a. M., im Juni 1932.
Max Horkheimer
o. Professor an der Universität Frankfurt a. M.
und Direktor des Instituts für Sozialforschung.

³ Карл Грюнберг (1861- 1940) – австрійський соціал-демократ, історик, правник, економіст, представник теорії австромарксизму. Грюнберг був попередником Горкгаймера на посаді директора Інституту соціальних досліджень, яку останній офіційно обійняв 1931 року після Грюнбергового інсульту, що сталося 1928 року. Горкгаймер, пишучи про Грюнберговий Архів, має на увазі видання Грюнбергом від 1911 до 1930 року п'ятнадцяти томів «Архіву з історії соціалізму та робітничого руху» (нім. «Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung»).

Макс Горкгаймер. Переднє слово до першого числа «Часопису соціальних досліджень»

(переклад, анотація та нотатки Віталія Брижніка)

Анотація

Переднє слово Макса Горкгамера, німецького соціального філософа-неомарксиста і засновника критичної теорії суспільства, до першого числа «Часопису соціальних досліджень» («Zeitschrift für Sozialforschung»), можна зрозуміти як програмне визначення нового директора «Інституту соціальних досліджень» (університет Франкфурта-на-Майні) центральних складових наступної дослідницької праці, яку виконуватиме колектив очолюваного ним наукового закладу. Як соціально-теоретичне періодичне видання цей часопис мав виконувати роль друкованого органу названого інституту, який Горкгаймер очолив 1930 року, замінивши на цій посаді представника школи австромарксизму Карла Грюнберга. Перше число «Часопису соціальних досліджень» вийшло друком улітку 1932 року в Ляйпцизі, у Німеччині. Однак, наступного року до влади над Німеччиною прийшли нацисти, які заборонили його видання. Відтоді наступні числа часопису вже виходили у світ у Франції, у Парижі (1933 – 1938), а потім у США, у Нью-Йорку (1939 – 1942).

Ключові слова: соціальне дослідження, науковий пошук, соціологія, суспільство, господарство, філософія, історичний процес, соціальна психологія.

Max Horkheimer. Foreword to the first issue of the «Journal of Social Research»

(translation, abstract and notes by Vitalii Bryzhnik)

Abstract

The foreword by Max Horkheimer, the German neo-Marxist social philosopher and founder of the critical theory of society, to the first issue of the "Journal of Social Research" ("Zeitschrift für Sozialforschung") can be understood as a program definition of the new director of the "Institute for Social Research" (University of Frankfurt am Main) of the central components of the next research work, which will be carried out by the team of the scientific institution headed by him. As a socio-theoretical periodical, this magazine was supposed to fulfill the role of the printed organ of the named institute, which Horkheimer headed in 1930, replacing the representative of the Austro-Marxist school, Carl Grünberg, in this position. The first issue of the Journal of Social Research was published in the summer of 1932 in Leipzig, Germany. However, the following year, the Nazis came to power in Germany and banned its publication. Since then, subsequent issues of the magazine were already published in France, in Paris (1933-1938), and then in the USA, in New York (1939-1942).

Keywords: social research, scientific search, sociology, society, menage, philosophy, historical process, social psychology.

Відомості про перекладача

Віталій Брижнік, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова.
м. Київ, Україна.

Information about the translator

Vitalii Bryzhnik, Doctor of Philosophy,
Associate Professor of the philosophy cathedra
at Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.